

1930'lu 1940'lı yıllarında Uygur Edebiyatında Türklük bilinci konularını işleyen bir akım da filizlenmeye başlamıştır.Bu edebiyatın gelişmesinde 12 Kasım 1933'de Kaşgar'da kurulan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti ile 12 Kasım 1944'te Gulca'da kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyetinin etkisi önemli rol oynamıştır.Bunların dışında Osmanlı'nın sonu ve Türkiye Cumhuriyetinin ilk dönemlerinde Türkiye'de tahsil gören veya Türklük bilincine sahip olan Milli Kurtuluş hareketi liderleri ve aydınlarının çalışmaları rol oynamıştır.Bunlar Sabit Damollam,Mehmet Emin Buğra,General Mahmut Muhit,Mesut Sabri Baykozi gibi şahsiyetlerdir.Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye gelerek eğitim gören, sonraları Doğu Türkistan'a dönen eğitimci ve şair Mehmet Ali Tevfik ve yazar Kurban Kodaylar, Doğu Türkistan Uygur Edebiyatında Türkçülük akımını yaratan kişilerdir.Onlar İsmail Gaspıralı'nın Türk Dünyasında işte, fikirde dilde birlik şiarını Doğu Türkistan'da savunanlardandır.

1936 yıllarında Çin'de bulunan İsa Yusuf Alptekin'in öncülüğünde“Altay Neşriyatı”adlı bir yayınevi kurulmuştur.Bu yayın evi “Uruş Heviri” (Savaş Haberi), “Yurt”, “Altay”, “Tiyanşan” adlı dergileri çıkardı.

Altay Neşriyatı kurulduğu zaman Doğu Türkistan,sözde Çin'e bağlı fiilen ise Sovyet Rusya'sının güdümünde olan Şeng Şisay isimli bir diktatör tarafından idare ediliyordu.Yukarıda bahsettiğimiz dergilerde Mehmet Emin Buğra, Mesut Sabri Baykozi, Kurban Koday başta olmak üzere bir çok yazarlar Türkçülüğü işleyen makaleler yazdı.Dergilerin bazı sayılarında Türkiye'de bulunan Sadri Maksudi Arsal'ın yazıları da çıkmıştır.

Bu neşriyatta Mesut Sabri Baykozi'nin şu eserleri neşredilmiştir;“Uluğ Ana”, “Niyaz Kız”, “Terme Çatmalar”,“Türklük Oranı”,“İlk Öğretmen”ve“Nutuk”.Bu eserlerin isminden de anlaşılacağı gibi Mesut Sabri Baykozi,Doğu Türkistan'da kullanılmakta olan Uygur Türkçesi kelimelerden başka,kendi tabiriyle “Ortak Türkçe” kelimeler de kullanmıştır.Bilindiği gibi Mesut Sabri Baykozi tahsilini Türkiye'de yapmış olan bir tıp doktorudur.

1944 yılında Gulca ayaklanması sonucunda İsa Yusuf Alptekin,Mehmet Emin Buğra ve Mesut Sabri Baykozi Beyler,Doğu Türkistan'da oluşturulan koalisyon hükümette görev aldılar.Böylece Altay Neşriyatı da Doğu Türkistan'ın başkenti olan Ürümqi'ye taşındı.İsa Yusuf Alptekin'in başkanlığı yürüttüğü ve baş yazarlığı Mehmet Emin Buğra'nın yaptığı Altay Neşriyatı ilk etapta “Erk” adlı bir gazete çıkardı.Gazetenin sahibi ve yazarların bazıları hükümet üyesi olduğu için “Erk” gazetesinde çıkan yazıları Çin hükümeti sansür ediyordu.Bu gazetenin adı yer alan baş köşede;“Biz halkımız, biz milliyetçimiz,ırkımız Türk,dinimiz İslam,vatanımız Türkistan'dır”şiarı yer almıştır.Yarı resmi olan “Şin Jiang Gazetesi”nin başında olan Polat Kadiri Turpani de ,Türkçü olduğu için bu gazetede Türkçülük fikri işleniyordu.Gazetede sürekli

nl airlerden Abdurrahim tkr,Abdulaziz Maksım ve Abdulekr Yalkın'ın iirlerinden baka,Trklk konusunu ileyen gen airlerin de iirleri vardı.Polat Kadiri Turpani kendi aratırması olan Doğu Türkistan tarihini “lke Tarihi” adıyla 1948’de rmi’de bastırđı.Bu kitap iki cilt olup,birinci cildinde Hun,Göktürk,Uygur,Karahanlı,Seidiye Devleti gibi konulara yer verildi.İkinci cildinde Doğu Türkistan’ın 1947 yılına kadar olan siyasi tarihi ilenmitir.”¹

Türkiye’de tahsil gördükten sonra,1946 yılında Doğu Türkistan’a giden Kurban Koday yalnız ęretmen değil,aynı zamanda yazar ve gazeteciydi.Kurban Koday rmi’de “Yalkın” adında bir gazete ıkardı.Bu gazetenin serlevhasında “Devletimiz, halkımız, milletimiz, laikımız” ibaresi bulunuyordu.Bu gazetede ki yazıların büyük bir kısmı Türkiye kaynaklı olup,bazı sayfalarında Mustafa Kemal Atatürk’ün resimleri vardı.Kurban Koday,Doğu Türkistanlı olduğu iin halkını iyi tanıyor ve halkına Trklk bilincini nasıl benimseteceğini biliyordu.

Bu dönemde rmi sahnelerinde Mesut Sabri Baykozi’nin yazdığı “Niyaz Kız” piyesiyle,tarihi yazar Mehmet Emin Buğra’nın yazdığı“Kutluk Turkan” operası oynandı. Her iki eserin de konusu Trklkt.

Yine o tarihlerde Doğu Türkistan’ın tanınmı airlerinden Abdurrahim tkr’n “Tarım Boyları”adlı iir kitabı yayınlandı.Bu kitapta Hun tarihi ve baka milli konuları ileyen kahramanlık iirleri ağırlıktaydı.Bu yayınlara ilaveten “Türkistan Medeniyeti” “Tiyaan Resimli Mecmuası” gibi büyük ebatta dergiler yayınlandı.

¹ .ekr Turan, “Doğu Türkistan Edebiyatında Trklk” Türk Dünyası El Kitabı 3.cilt, s.777, 1992, Ankara.